

УДК 330.322.5:332.012.324:339.9

JEL Classification: F23, F01, F60

DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2024-2(35)-7

Мосійчук Ірина
к.е.н., доцент кафедри економіки,
менеджменту, маркетингу та готельно-
ресторанної справи
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0001-7664-7853>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті досліджуються актуальні питання ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) у процесах глобалізації та інтеграції світової економіки. Автор аналізує діяльність ТНК як ключових гравців на світовій економічній арені, зосереджуючись на їхньому впливі на глобальні торгові потоки, економічну динаміку та розвиток країн. ТНК виробляють товари і послуги на міжнародному рівні, здійснюють значні інвестиції, що сприяє поширенню новітніх технологій, підвищенню конкуренції та інтеграції світових ринків. У статті також зазначається, що глобалізація є об'єктивною обставиною розвитку сучасної економіки, яка супроводжується зростаючою взаємозалежністю країн. Окремо досліджується роль ТНК у створенні міжнародного виробництва та наданні доступу до кваліфікованих трудових ресурсів, а також їхній вплив на науково-технічний прогрес. Визначено, що ТНК часто стають рушійною силою глобалізації, оскільки вони стимулюють розвиток міжнародної торгівлі та інвестицій, поширюють новітні технології та підвищують продуктивність на різних ринках. Проаналізовано основні класифікації ТНК за галузевими, географічними, розмірними та ринковими критеріями, що допомагає глибше зрозуміти їхні структури та стратегічні орієнтири. Крім того, вивчено основні напрями діяльності ТНК, такі як виробництво, торгівля та інвестиції, що робить їх основними рушійними економічного глобалізму. У статті звертається увага на взаємодію ТНК з місцевими ринками та їхній вплив на локальні економіки, зокрема через інвестиційні проекти, створення робочих місць та розвиток інфраструктури. Підкреслюється, що ТНК є важливим фактором економічного зростання та підвищення ефективності використання ресурсів у різних регіонах світу. Особлива увага приділяється тому, як діяльність ТНК сприяє поширенню передових практик менеджменту та технологій, що дозволяє підвищувати продуктивність праці та розвивати людський капітал у приймаючих країнах. У статті також розглянуто виклики, пов'язані з діяльністю ТНК, такі як злиття та поглинання, що можуть призводити до монополізації ринків та нерівномірного розподілу вигод від глобалізації. Досліджено вплив ТНК на міжнародні відносини та регулювання економічної діяльності, що вимагає від національних урядів вироблення ефективних стратегій для залучення іноземних інвестицій і мінімізації можливих ризиків. Загалом, стаття висвітлює сутність ТНК як важливих учасників процесу економічної глобалізації, вказуючи на їхню здатність адаптуватися до глобальних викликів і водночас визначати нові напрями розвитку світової економіки.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобалізація, світова економіка, інвестиції, міжнародна торгівля, економічний розвиток, технологічний прогрес, інфраструктура, глобальні ринки, міжнародні відносини.

THEORETICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL ECONOMIC TRANSFORMATION

The article explores relevant issues regarding the role of transnational corporations (TNCs) in the processes of globalization and the integration of the world economy. The author analyzes the activities of TNCs as key players on the global economic stage, focusing on their impact on global trade flows, economic dynamics, and the development of countries. TNCs produce goods and services on an international level, make significant investments, and contribute to the spread of advanced technologies, increasing competition and integrating global markets. The article also notes that globalization is an objective circumstance in the development of the modern economy, which is accompanied by the growing interdependence of countries. The role of TNCs in creating international production and providing access to skilled labor resources, as well as their influence on scientific and technological progress, is separately examined. It is determined that TNCs often become a driving force of globalization as they stimulate the development of international trade and investment, spread advanced technologies, and improve productivity across various markets. The main classifications of TNCs are analyzed according to industry, geographic, size, and market criteria, helping to better understand their structures and strategic orientations. In addition, the main directions of TNC activities, such as production, trade, and investment, are studied, making them the primary drivers of economic globalism. The article draws attention to the interaction of TNCs with local markets and their impact on local economies, particularly through investment projects, job creation, and infrastructure development. It is emphasized that TNCs are important factors in economic growth and improving resource efficiency in various regions of the world. Special attention is paid to how the activities of TNCs contribute to the dissemination of advanced management practices and technologies, which allows for increased labor productivity and the development of human capital in host countries. The article also considers the challenges related to the activities of TNCs, such as mergers and acquisitions, which can lead to market monopolization and unequal distribution of the benefits of globalization. The influence of TNCs on international relations and the regulation of economic activity is examined, requiring national governments to develop effective strategies to attract foreign investment and minimize potential risks. Overall, the article highlights the essence of TNCs as important participants in the process of economic globalization, emphasizing their ability to adapt to global challenges while also shaping new directions for the development of the world economy.

Keywords: *transnational corporations, globalization, world economy, investment, international trade, economic development, technological progress, infrastructure, global markets, international relations.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки, які неупереджено можна визначити як глобалізаційні та інтеграційні, важливішого значення набувають питання пошуку перспектив розвитку глобалізаційних процесів.

При цьому, вирішальними з позиції обґрунтування таких перспектив є саме діяльність ТНК. Транснаціональні корпорації є ключовими гравцями у глобальній економіці. Вони виробляють та продають товари та послуги по

всьому світу, вкладаються в різні країни та ринки. Дослідження їх діяльності допомагає зрозуміти, як вони впливають на економічну динаміку, розвиток країн та глобальні торгові потоки

Якщо проаналізувати думку вчених, які присвятили свої дослідження проблемам глобалізації, то можна відзначити, що переважна кількість науковців вважають глобалізацію об'єктивною обставиною сучасної економічної системи світу. Глобалізація національної економіки – це посилення взаємозалежності і взаємовпливу різних сфер суспільного життя і діяльності в галузі міжнародних відносин.

За таких умов важливим постає питання зваженої оцінки ролі окремих ТНК в умовах глобалізаційних процесів та обґрунтування існуючих перспектив розвитку ТНК. Зазначене зумовило вибір наукового напрямку даного дослідження та підтверджує актуальність представленої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами вивчення особливостей впливу глобалізаційних процесів на стан світової економіки та обґрунтування перспектив розвитку ролі ТНК в умовах глобалізації займається багато вчених таких як: Алішов Г.Н. [1], Богатирьов І. І. [2], Брензович К. С. [3], Венгер В. В. [4], Кошелюк К. С. [5; 6], Наумова Л. М. [7], Плахтій В. М. [8], Шкурат І.В. [9] та багато інших.

Але, незважаючи на ґрунтовні дослідження окресленої проблематики та вагомість існуючого наукового доробку з цього приводу, окремі аспекти, пов'язані з оцінкою ролі ТНК в умовах економічної глобалізації та окресленні перспектив, що базуються на такій оцінці, досліджено не повністю, і це питання потребує узагальнення.

Мета даної статті полягає в уточненні сутності та змісту транснаціональних корпорацій як рушійних сил процесу економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний бізнес є об'єктом міжнародного менеджменту, який вивчає та управляє діяльністю підприємств у міжнародному контексті. Він охоплює всі аспекти бізнесу, що здійснюються

через міжнародні межі, включаючи торгівлю, інвестиції, фінанси, маркетинг, операції та управління ресурсами.

Міжнародний бізнес виникає, коли підприємства розширюють свою діяльність на зовнішні ринки, співпрацюють з іноземними партнерами, здійснюють іноземні інвестиції або здійснюють експорт та імпорт товарів і послуг. Він вимагає розуміння та врахування культурних, правових, економічних та політичних відмінностей між країнами, а також розроблення стратегій, які враховують глобальні тенденції та конкурентні умови на світовому ринку.

Об'єкт міжнародного менеджменту полягає в управлінні всіма аспектами міжнародного бізнесу, включаючи стратегічне планування, маркетингові дослідження, управління операціями, фінансовий контроль, ланцюжок постачання, управління персоналом та взаємодію з різними зацікавленими сторонами.

Головними учасниками міжнародного бізнесу виступають транснаціональні, багатонаціональні і мультинаціональні корпорації, які чинять безпосередній вплив на процеси злиття та поглинання міжнародних компаній (рис. 1).

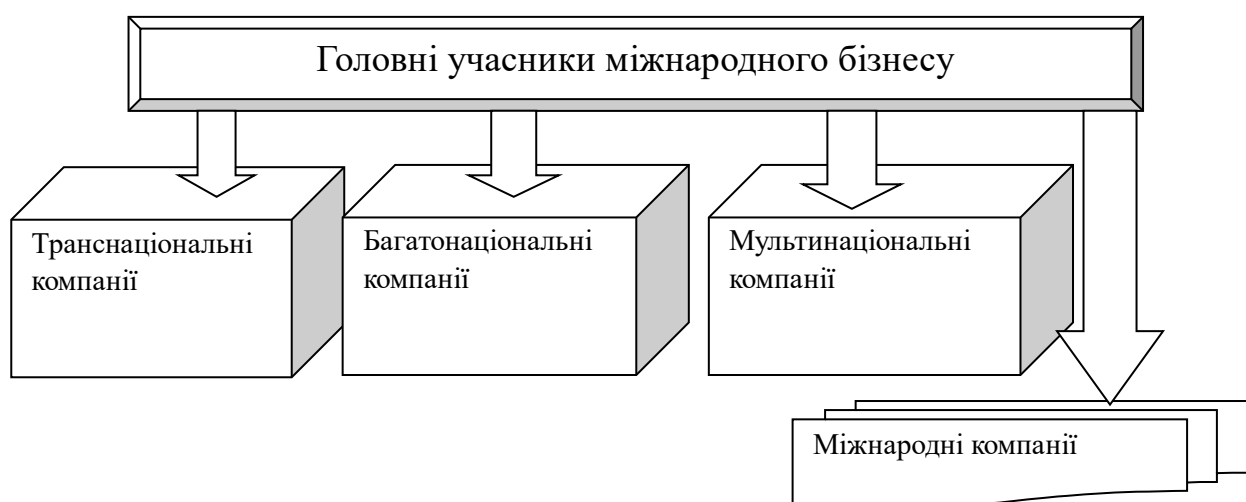

Рис. 1. Головні учасники міжнародного бізнесу

Отже, ТНК виступають одними з важливіших учасників міжнародного

бізнесу. Транснаціональні корпорації (ТНК) – це великі підприємства, які мають філії, дочірні підприємства або операції в кількох країнах. Вони володіють значними ресурсами, займаються багатонаціональною діяльністю та мають великий вплив на глобальну економіку та суспільство. Сутність транснаціональних корпорацій полягає в тому, що вони організовують свою діяльність на глобальному рівні, здійснюють міжнародні інвестиції, виробництво та торгівлю. Вони мають здатність перетинати кордони країн і залучати ресурси з різних ринків.

Класифікація транснаціональних корпорацій може бути здійснена за різними критеріями:

1. Галузева класифікація – ТНК можуть бути класифіковані за галузями, в яких вони діють, наприклад, автомобільна, фармацевтична, харчова промисловість тощо.

2. Географічна класифікація – ТНК можуть бути класифіковані за місцезнаходженням їх головних офісів або за країнами, в яких вони мають значну присутність.

3. Розмірна класифікація – ТНК можуть бути класифіковані за розміром їх активів, прибутків або капіталізації. Це можуть бути великі, середні або малі транснаціональні корпорації.

4. Орієнтація на ринок – ТНК можуть бути класифіковані за способом орієнтації на ринок, наприклад, на ринки споживчих товарів, інвестиційні ринки або ринки послуг.

Погляди на визначення поняття «ТНК» наведені в таблиці 1. Ці визначення, запропоновані Джоном Бейсром, Стівеном Смітом та Манфредом Б. Стейгліцем, вказують на те, що ТНК - це підприємство, яке має операції та філії у різних країнах і займається міжнародними бізнес-операціями. Вони також підкреслюють, що ТНК координує свою діяльність на глобальному рівні та залучає зовнішні ресурси для своєї діяльності.

Як видно з таблиці 1 ці визначення надають різні аспекти розуміння поняття "ТНК" авторами. Залежно від контексту та досліджень, кожен автор

акцентує увагу на різних аспектах, таких як тип побудови ринку, вплив на ринок, кількість продавців та інші фактори.

Таблиця 1

Погляди на визначення поняття «ТНК»

Джерело	Автор	Визначення
Організація Економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД)	Ван Дер Горст, Альтомонт	"ТНК - це підприємства, які мають контроль над виробничою діяльністю у кількох країнах та координують свою діяльність через глобальну мережу філій."
Організація Об'єднаних Націй (ООН)	Даніелсон, Кошникова	"ТНК - це підприємства, які здійснюють безпосередні іноземні інвестиції і мають операції у кількох країнах, здійснюючи господарську діяльність."
"The Globalization of World Politics" (книга)	Джон Бейєр, Стівен Сміт	"Транснаціональна корпорація - це підприємство, яке має операції у кількох країнах і виконує міжнародні бізнес-операції, залучаючи зовнішні ресурси."
"Globalization: A Very Short Introduction" (книга)	Манфред Б. Стейгліц	"Транснаціональна корпорація - це велике підприємство, яке має філії та операції у різних країнах і координує свою діяльність на глобальному рівні."

Джерело: сформовано автором на основі даних Інтернет-джерел

Залежно від поглядів українських авторів, поняття "ТНК" може бути розкрито наступним чином:

1. Алішов Г.Н. розглядає ТНК як тип побудови ринку, де пропонується продукція лише одним продавцем. Підприємство-монополіст, яке пропонує товар, має задовольнити всіх потенційних покупців в межах даного ринку, що призводить до того, що це підприємство стає ототожненим з галуззю [1].

2. Болгарова Н. К. розглядає ТНК як результат поведінки суб'єктів ринку. Вона підкреслює, що поняття "ТНК" виникає в результаті взаємодії різних учасників ринкового процесу та їхніх дій [2].

3. За поглядами Богатирьова І. І., ТНК описує ситуацію на ринку, де кількість продавців чи покупців настільки мала, що окремий продавець чи покупець може впливати на загальний обсяг пропозиції та ціну продукту, що реалізується. Такий продавець або покупець контролює ринок [3].

4. Венгер В. В. визначає ТНК як тип економічних відносин, де один з учасників має можливість диктувати свої вимоги на ринку певного товару. Це означає, що цей учасник має значний вплив на умови угод та установлення цін [4].

5. За Кошелюк К. С., ТНК характеризується обмеженою кількістю продавців на ринку. Це означає, що існує лише декілька продавців, які контролюють ринок та мають значний вплив на його функціонування [5; 6].

6. Шкурат І.В. визначає ТНК як ситуацію, де кількість продавців (виробників) настільки мала, що кожен з них може впливати на загальний обсяг пропозиції та ціну продукції, що реалізується. Це означає, що кожен окремий продавець має значний контроль над ринком та може впливати на умови угод [9].

Ці визначення надають різні аспекти розуміння поняття "ТНК" українськими авторами. Залежно від контексту та досліджень, кожен автор акцентує увагу на різних аспектах, таких як тип побудови ринку, вплив на ринок, кількість продавців та інші фактори. Критичний аналіз сучасних визначень дає змогу узагальнити їх в наукові підходи, які представлено на рисунку 2.

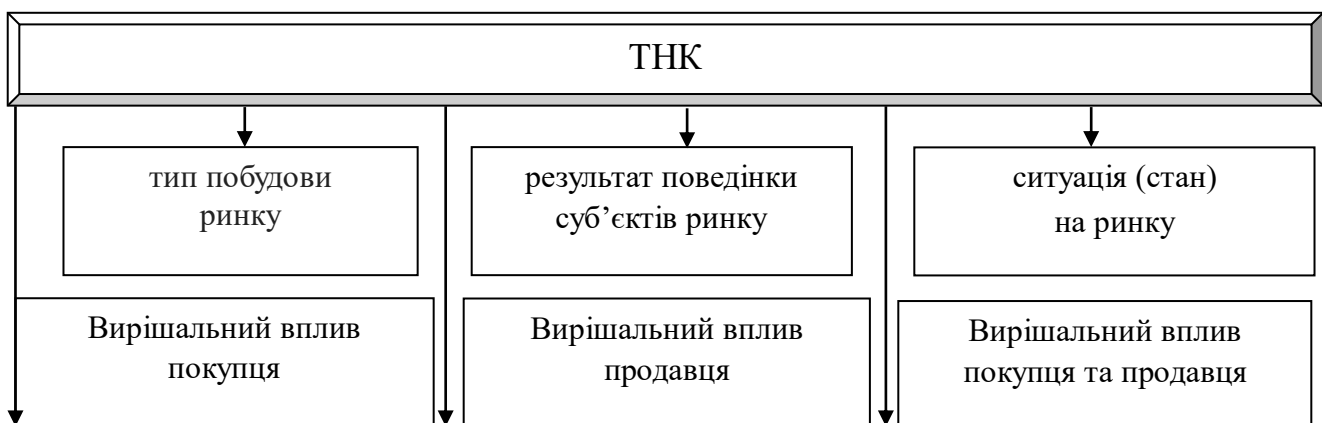

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «ТНК»

Джерело: сформовано автором

Підґрунтям виокремлення представлених на рисунку 2 наукових підходів є змістовні ознаки та спрямованість впливу, про яку йдеться майже в усіх

визначеннях. Перш за все, проаналізуємо змістовну частину відокремлених підходів.

Так, підхід, згідно якому ТНК – це тип побудови ринку, на думку автора, не в повній мірі визначає сутність ТНК (рис. 3). Таке зауваження ґрунтується на тому, що поняття «тип побудови ринку» визначає все ж таки первісний стан певного об'єкта, результат його створення. В той же час не доцільно стверджувати, що ринок навмисно створюється в такому типі побудови як ТНК. Доречніше вважати, що ТНК це вже згодом набута характеристика. Трактуючи ТНК як результату поведінки суб'єктів ринку також, на думку автора, не в повній мірі охоплює всі прояви монополізації.

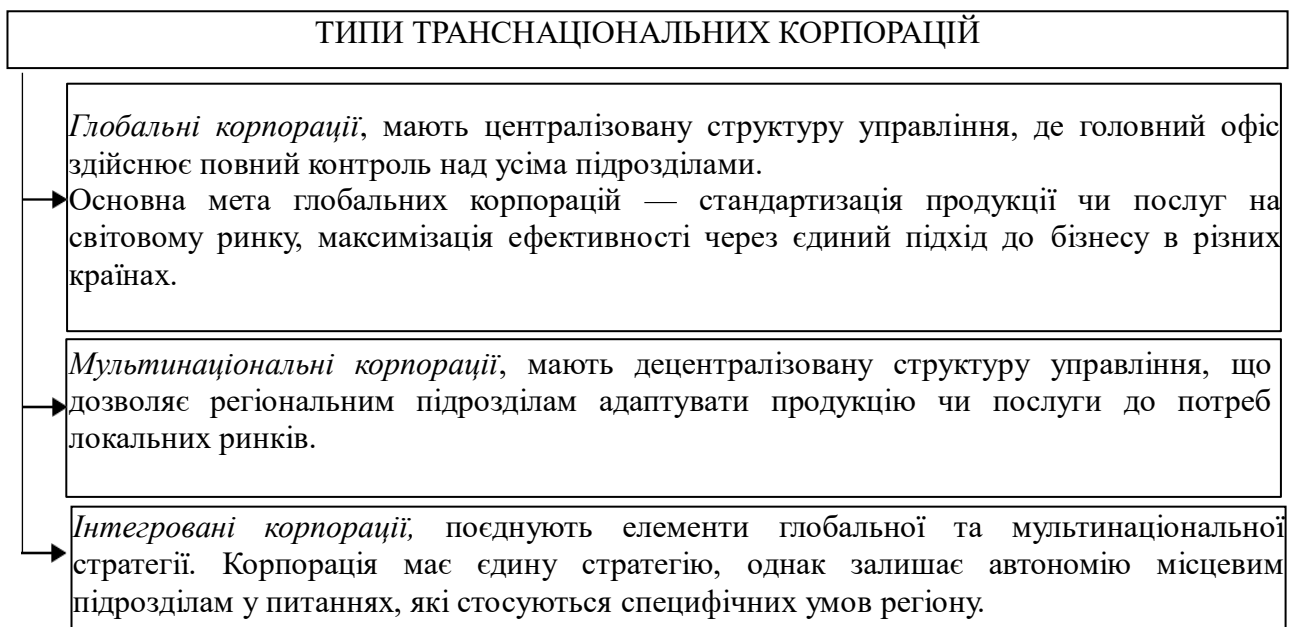

Рис. 3. Типи транснаціональних корпорацій

Джерело: сформовано автором

Тому можна вважати найбільш доцільним підхід, що трактує ТНК як стан ринку, що характеризується певними ознаками.

Стосовно уточнення впливу учасників ринку, який доречно вважати вирішальним то в цьому сенсі можна зазначити наступне: монополізовані ринки є достатньо різними за ключовими ознаками, а тому не можна констатувати певний однобічний вплив. З огляду на це, ТНК передбачає двобічну взаємодію

продавців та покупців на ринку, а який вплив вирішальний залежить від конкретної ситуації на ринку.

З урахуванням зазначеного можна надати авторське бачення поняття «ТНК» у такий спосіб: ТНК – це стан ринку, який характеризується наявністю одного продавця, який здійснює власну діяльність, намагаючись задовольнити потреби всіх споживачів продукції певної галузі. На думку автора, запропоноване визначення відрізняється від існуючих врахуванням суб'єкту та об'єкту ринку, мети діяльності суб'єкта, а також уникненням достатньо дискусійного фактору вирішальності впливу продавця або покупця. Водночас сутність монополій не можна вважати в повній мірі розкритою без розгляду її форм, які розкривають економічний зміст даного поняття. В даному сенсі доречно підкреслити певну однаковість серед поглядів вчених щодо сутності ТНК.

Транснаціональні корпорації (ТНК), які функціонують у всьому світі, можуть бути класифіковані за кількома основними ознаками. Основні з них включають (рис. 4).

Дані ознаки дозволяють класифікувати ТНК та розуміти різноманітність їхньої діяльності у глобальному масштабі. Важливо враховувати, що ця класифікація не є вичерпною і можуть бути інші фактори, які також використовуються для поділу ТНК на категорії.

Враховуючи, що формулювання терміну «транснаціональна корпорація» зачіпає інтереси багатьох країн, компромісний варіант визначення «ТНК» Комісією ООН з транснаціональних корпорацій припускає, що ТНК – це компанія, яка відповідає наступним критеріям:

- включає підрозділи з двох і більше країн незалежно від організаційно-правової форми та сфери діяльності;
- діє в рамках системи прийняття рішень, що дозволяє розробляти узгоджену політику та загальну стратегію через один або кілька центрів управління;

Рис. 4. Основні ознаки транснаціональних корпорацій (ТНК)

Джерело: сформовано автором на основі даних [5]

– у якому, за певного випадку підрозділи пов’язані майновим чи іншим чином, тому один або кілька з них можуть мати значний вплив на діяльність інших, особливо з якими вони поділяють знання, ресурси та відповідальність.

Транснаціональні корпорації (ТНК) дійсно є однією з найбільш складних форм організації міжнародного бізнесу. Вони відрізняються від традиційних національних підприємств тим, що мають глобальний охоплення та здійснюють операції в багатьох країнах одночасно. Вони взаємодіють зі складними міжнародними системами, включаючи економічні, правові, політичні та соціокультурні аспекти. Вони можуть мати філії, підрозділи, заводи та офіси в

різних країнах, що вимагає вирішення складних питань, пов'язаних з міжнародними стандартами, регулюванням, податками, кадрами, логістикою та багатьма іншими аспектами.

ТНК також стикаються з різноманітністю культур, мов, правових систем, економічних умов та геополітичних факторів у різних країнах, що ускладнює їхню діяльність та вимагає адаптації до місцевих умов. Окрім того, ТНК володіють значними фінансовими, технологічними та людськими ресурсами, що дає їм змогу здійснювати глобальні бізнес-операції та конкурувати на міжнародному рівні.

Отже, у зв'язку зі своєю складністю та впливом на глобальну економіку та суспільство, ТНК стають предметом досліджень в галузі міжнародних відносин, економіки, менеджменту та інших наукових дисциплін.

Висновки. Транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють ключову роль у забезпеченні економічного зростання в країнах, що перебувають у стані розвитку. Вони є головними джерелами прямих іноземних інвестицій у такі країни, що сприяють створенню робочих місць та підтримці вітчизняного бізнесу шляхом закупівлі місцевих товарів та послуг. Проте, відносини між ТНК та країнами, що розвиваються, часто характеризуються експлуатацією з боку ТНК за рахунок фінансової та технологічної переваги, особливо у контексті бідності, неефективності та недосконалого управління багатьох країн, що розвиваються. Інвестиційні угоди між ТНК та країнами, що розвиваються, часто є не вигідними для останніх. ТНК також уникають сплати податків шляхом застосування неетичних бізнес-практик, таких як заниження цін та перенесення прибутку. Крім того, ТНК іноді порушують права людини, екологічні стандарти та трудові права у країнах, що розвиваються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алішов Г.Н. Сучасні тенденції діяльності транснаціональних компаній, які оперують на ринку продуктів харчування України. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. №1. С. 4-12.

2. Богатирьов І. І. Регулювання фінансової діяльності європейських ТНК. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 59-65.
3. Брензович К. С. Вплив національних ТНК на формування позицій США на світових ринках. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 43. С. 3-8.
4. Венгер В. В. Особливості формування та розвитку транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2019. №2 (4). С.30-44. URL: <https://journal.eae.com.ua> (дата звернення 06.10. 2024).
5. Кошелюк К. С. Вплив війни в Україні на діяльність ТНК. *Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»*. Київ. 2022. С. 110-113.
6. Кошелюк К. С. Аналіз тенденцій розвитку процесів транснаціоналізації під впливом пандемії COVID-19. *XII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки»*. Київ. 2022 р. С. 116-117.
7. Наумова Л. М. Принципи регулювання діяльності ТНК в Україні у контексті забезпечення національних економічних інтересів. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 1(2). С. 54-61.
8. Плахтій В. М. Вплив COVID-19 на інвестиційну діяльність ТНК. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: зб. матеріалів доп. учасн.* Київ. 2021. С. 288-292.
9. Шкурат І.В. Транснаціональні корпорації як ключова домінанта збільшення ступеня залученості України в глобалізаційний процес. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 2(4). С.370-379.

REFERENCES

1. Alishov, G. (2018). Suchasni tendencii diyalnosti transnatsionalnykh kompanii, yaki operuyut na rynku produktiv kharchuvannia Ukrainy. [Modern trends in the activities of transnational companies operating in the Ukrainian food market]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 1(1), 4-12. [In Ukrainian].

2. Bohatyrev, I. (2019). Rehuliuvannia finansovoi diyalnosti yevropeiskykh TNK. [Regulation of the financial activities of European TNCs]. *Biznes Inform*, 2, 59-65. [In Ukrainian].
3. Brenzovych, K. (2020). Vplyv natsionalnykh TNK na formuvannia pozytsii SShA na svitovykh rynkakh. [The impact of national TNCs on the formation of the US positions on the world markets]. *Infrastruktura rynku*, 43, 3-8. [In Ukrainian].
4. Venher, V. (2019). Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku transnatsionalnykh korporatsii v umovakh hlobalizatsii [Features of formation and development of transnational corporations in the context of globalization]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, 2(4), 30-44. URL: <https://journal.eae.com.ua> [In Ukrainian].
5. Kosheliuk, K. (2022). Vplyv viiny v Ukraini na diialnist TNK [Impact of the war in Ukraine on TNC activities]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Natsionalni ekonomichni stratehii rozvytku v hlobalnomu seredovyschi*, Kyiv, 116-117. [In Ukrainian].
6. Kosheliuk, K. (2022). Analiz tendentsii rozvytku protsesiv transnatsionalizatsii pid vplyvom pandemii COVID-19 [Analysis of transnationalization processes development trends under the influence of the COVID-19 pandemic]. *XII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia molodykh uchenykh i studentiv «Polit. Suchasni problemy nauky»*. Kyiv, 116-117. [In Ukrainian].
7. Naumova, L. M. (2020). Pryntsypy rehuliuvannia diialnosti TNK v Ukraini u konteksti zabezpechennia natsionalnykh ekonomichnykh interesiv [Principles of TNC regulation in Ukraine in the context of ensuring national economic interests]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 1(2), 54-61. [In Ukrainian].
8. Plakhtii, V. M. (2021). Vplyv COVID-19 na investytsiinu diialnist TNK [Impact of COVID-19 on TNC investment activities]. *Suchasni mizhnarodni vidnosyny: aktualni problemy teorii i praktyky: zbirnyk materialiv dopovidei uchasnykiv*, 288-292. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
9. Shkurat, I. V. (2020). Transnatsionalni korporatsii yak kliuchova dominanta zbilshennia stupenia zaluchenosti Ukrainy v hlobalizatsiinyi protses [Transnational

corporations as a key dominant in increasing Ukraine's involvement in the globalization process]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, 2(4), 370-379. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.10.2024